ARTYKUŁY RECENZYJNE

Arkadiusz Jabłoński

WSPÓŁCZESNA JAPONIA OCZAMI POLSKICH JAPONISTÓW

Elżbieta Kostowska-Watanabe (red.), *Zmiany społeczne w Japonii w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2012, ss. 484.

Wybór artykułów dotyczących zmian społecznych w Japonii w wiekach XIX i XX ukazał się w wydawnictwie Universitas w postaci słusznej wielkości woluminu o objętości niemal pół tysiąca stron. Książka zawiera teksty siedmiu autorów. Każdej z prac nadano rozmiar zunifikowany, około 60 stron druku, wraz z bibliografią wykorzystanych źródeł. Zbiór został opatrzony w przedmowę, noty o autorach oraz indeks nazwisk.

Prawdopodobnie jednym z podstawowych wyzwań w czasie pracy nad przygotowaniem zbioru okazał się szeroki wachlarz problematyki zakreślonej przez tytuł publikacji, co w naturalny sposób musiało wpłynąć na dobór tematyki tekstów. Istotnym ograniczeniem pozostawał także zapewne rozmiar materiałów, które objętościowo przekraczają wielkość standardowych artykułów konferencyjnych, a i ze względu na charakter poruszanej w nich tematyki mogłyby uzyskać rangę samodzielnych opracowań. Trzeba jednak uznać, że zarówno pod względem doboru treści tematycznych, jak i konstrukcji wewnętrznej poszczególnych elementów zbioru redakcji udało się uzyskać efektywny kompromis między jego zawartością a objętością.

Opracowane tematy, realizowane w ramach uprawianych przez autorów dziedzin aktywności naukowej, sytuują się w obszarze badań socjologii, literaturoznaw-

stwa, japońskiej rodzimej tradycji religijnej, historii, politologii i medioznawstwa. Nawet pobieżny rzut oka na spis treści ukazuje, że podejmowana w tych pracach tematyka wykracza znacznie poza zakres tradycyjnie definiowanej filologii japońskiej, co może być przesłanką do przededefiniowania zasięgu badań tej dziedziny w zakresie klasyfikacji naukowej. Dokładniejszy wgląd w tematykę artykułów ujawnia, że postulat taki nie polega na zarzuceniu esencji japonistyki. Znajomość źródeł japońskich oraz doświadczenie realiów współczesnej Japonii poprzez bezpośrednią styczność autorów prac z tematyką ich badań i możliwość efektywnego wykorzystania także relacji rodzimych japońskich informatorów to niewątpliwe zalety prezentowanego przez nich podejścia naukowego. Nie warto byłoby o tym wzmiankować, gdyby nie fakt, że na polskim rynku wydawniczym pojawiają się także prace o tematyce japonistycznej oraz orientalistycznej, dla których powyższe wymogi pozostają nie do spełnienia.

Teksty zbioru w znacznej części podejmują tematykę nową dla polskiego odbiorcy. Zarazem metodologia przedstawianych badań wpisuje się w nurt prac naukowych obecnych już na polskim rynku japonistycznym, co wyraża się także poprzez pominięcie licznych podstawowych lub powszechnie znanych faktów, odwołania do których można współcześnie znaleźć w polskich i tłumaczonych na język polski źródłach japonistycznych o charakterze ogólnym. Czytelnik rodzimy zyska w zamian nieschematyczny, ekspercki ogląd tematyki, której wagi dla prawidłowej interpretacji zjawisk zachodzących także we współczesnej Japonii przed lekturą książki być może nie był świadom.

Zgodnie z przedmową obraz Japonii w Polsce (a wypadałoby dodać, że często-kroć i na świecie) pozostaje w sposób nieuprawniony postrzegany jako statyczny. Autorzy efektywnie przełamują ten stereotyp, odwołując się do przemian. Czytelnik uzyskuje dostęp do historycznych i współczesnych wątków opisowych pomijanych lub niedocenianych w dyskursie na temat Japonii na rzecz nieuprawnionych interpretacyjnych uproszczeń, niekiedy w imię uniknięcia tematów kłopotliwych lub nieuzasadnionego traktowania tego kraju jako niezmiennego monolitu.

Otwierający tom artykuł Elżbiety Kostowskiej-Watanabe kieruje uwagę czytelnika na procesy społeczne i polityczne towarzyszące przemianom zachodzącym w Japonii w czasie przypadających na koniec wieku XIX i początek wieku XX okresów Meiji i Taishō. W centrum zainteresowania autorki pozostaje pojęcie traumy kulturowej, czynnika nader często niedocenianego w opisach Japonii jako kraju podlegającego szybkim, a uważanym z założenia za jednokierunkowe i oczywiste, procesom modernizacji. Podjęcie wątku lęku i niepewności towarzyszących nieodwracalnie zetknięciu się Japończyków z obcą kulturą i ideami, a także skutkom adaptacji wzorców obcych na gruncie japońskim, uwydatnia zarazem nieoczywisty bynajmniej wynik złożonych procesów i zjawisk, przez jakie Japo-

nia przeszła u progu procesu określanego schematycznie mianem modernizacji, służąc zarazem jako punkt wyjścia dla pozostałych tekstów.

Tekst Aleksandry Szczechli zwraca uwagę na wątki feministyczne w japońskim dyskursie społecznym na przełomie wieków XIX i XX. Jego treść dowodzi w sposób pośredni, acz przekonujący, że japoński feminizm nie ustępuje pod względem wielowątkowości nurtów i bogactwa swojej historii odpowiednim prądom pojawiającym się w społeczeństwach tak zwanego Zachodu. Poprzez skupienie się na opozycji między systemami organizacji podstawowych komórek społecznych zorientowanymi na wertykalne role tradycyjne (*ie*) oraz horyzontalną wspólnotę ich członków (*katei*) autorka umożliwia odbiorcy wgląd w kobiecy aspekt historii Japonii w opisywanej epoce. Zawężany zwykle do umiejscawianego w retoryce przemysłowego, infrastrukturalnego, politycznego i ideologicznego rozwoju obraz Japonii okresu modernizacji znajduje w ten sposób swe feministyczne dopełnienie.

Tematyka tekstu Grażyny Kramm, poświęconego przemianom w tradycyjnych, szintoistycznych zwyczajach i obrzędach religijnych na tak zwanych odległych wyspach Japonii, dotyczy czasów współczesnych. Równoległe z interpretacją zebranych osobiście przez autorkę danych pochodzących z obszarów Japonii w sposób naturalny oddalonych od głównego nurtu japońskiego życia społecznego i podlegających procesom odmiennym od tych, jakie zachodzą w wielkich ośrodkach kulturalnych i przemysłowych kraju, autorka zapoznaje czytelnika z codziennymi problemami mieszkańców odległych wysp, które przekładają się także na obraz współczesnych praktyk religijnych. Relacja ta jest cenna również z tego względu, że wobec wskazywanego przez cytowanych informatorów lokalnych zjawiska wydłużania się japońskich odległych wysp, opisywane przez autorkę zwyczaje mogą w najbliższym czasie ulec całkowitemu zanikowi.

W artykule autorstwa Stanisława Meyera przedstawiono wnikliwy opis współczesnego statusu idei obywatelstwa japońskiego na tle dyskusji historycznej dotyczącej kształtu odpowiednich uregulowań prawnych oraz złożonej sytuacji współczesnych japońskich mniejszości, w znacznym stopniu praw obywatelskich pozbawionych i dyskryminowanych, a ponadto zróżnicowanych wewnętrznie. Podane liczne fakty dotyczące poszczególnych grup ludności, jakie w Japonii z różnych przyczyn nie mogą funkcjonować na prawach równych, wzbogacają istotnie obraz tego kraju w oczach polskiego czytelnika. Autor opiera się na solidnej bazie źródłowej, nie pomijając przy tym również informacji niewygodnych z perspektywy oficjalnego japońskiego dyskursu wewnętrznego bazującego na wizerunku Japonii jako kraju jednolitego i pozbawionego zróżnicowań horyzontalnych.

Tekst Karola Żakowskiego przybliży czytelnikowi przemiany w strukturze japońskiej Partii Liberalno-Demokratycznej, które umożliwiły jej właściwie ciągle sprawowanie władzy w kraju w 2 połowie wieku XX, aż po pierwszą dekadę

wieku XXI. Autor w sposób skrupulatny analizuje koncepcję procesu „pozornej zmiany władzy” w Partii Liberalno-Demokratycznej, pozwalając odbiorcy uzyskać orientację w złożonych procesach politycznych, nieznanych częstokroć przez kręgi wykraczające poza ścisłe grono decydentów. Artykuł dostarcza podanego w przystępnej i przejrzystej dla odbiorcy formie materiału do dalszego twórczego wykorzystania także przez polskich badaczy procesów politycznych i decyzyjnych.

W artykule na temat japońskich organizacji pozarządowych i ich działalności pod koniec wieku XX oraz na początku wieku XXI Beata Bochorodycz dokonuje opisu roli tych organizacji we współczesnej japońskiej rzeczywistości społecznej i politycznej. Tekst ten okaże się z pewnością inspirujący dla odbiorców zainteresowanych problematyką rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w dobie globalizacji w perspektywie uniwersalnej. Polski czytelnik odnajdzie w nim informacje pozwalające umiejscowić i zrozumieć opisywane zjawiska na tle intensywnych przemian, jakie miały miejsce i jakie nadal zachodzą w Japonii i na świecie.

Zamykający zbiór artykuł Iwony Merklejn zapoznaje czytelnika z przemianami w świecie japońskich mediów na przełomie wieków XX i XXI. Autorka omawia te procesy w terminach przejścia od społeczeństwa medialnego do społeczeństwa informacyjnego, co pozwala jej w sposób krytyczny i przekonujący analizować zasadność rozumienia przedstawianych pojęć w odniesieniu do Japonii na tle innych krajów świata. Ukazana w tekście swoista fotografia stanu japońskich mediów u progu 2. dziesięciolecia wieku XXI z założenia nie stanowi opisu wyczerpującego, jednak poprzez odwołanie do faktów i wydarzeń najnowszych, w tym również trzęsienia ziemi, jakie nawiedziło wschodnią Japonię na początku roku 2011, artykuł ten dostarcza interesującego i aktualnego materiału do dalszego wykorzystania przez odbiorcę.

Układ tekstów w prezentowanym wyborze pozwala na ich zbiorowe odczytanie także w perspektywie wykraczającej poza deklarowany nominalnie zasięg czasowy XIX i XX w., co świadczy nie tyle o błędnym zakreśleniu ram czasowych zawartych w tytule, ile raczej o jego przyszłościowym zorientowaniu, odnoszącym się także do przebiegu i skutków zmian, jakie w Japonii w sposób nieunikniony i ciągle zachodzą obecnie.

Entuzjastyczna opinia, jaką niniejszym recenzent wyraża na temat omawianego tomu, nie oznacza, że wydawnictwo pozbawione jest niedoskonałości. Już w tym miejscu należy jednak zdecydowanie stwierdzić, że nie wywierają one istotnego wpływu na zasłużenie wysoką ocenę tomu jako całości, a ich wskazanie służy jedynie wymienieniu pomniejszych niedostatków, które mogą u czytelnika wywoływać niedosyt na tle ogólnie wysokiego poziomu edycyjnego pozycji oraz jej poszczególnych części składowych.

Przed wszystkim, jak już wzmiankowano, to zapewne redukcja objętości całości tomu i poszczególnych jego tekstów na poziomie technicznym wymusiła pominięcie niektórych wątków, co niekiedy może zaskakiwać. Widać to na przykład w artykule na temat idei japońskiego obywatelstwa, w którym nie zamieszczono szczegółowego opisu statusu mniejszości chińskiej i tajwańskiej w Japonii.

Pomimo istniejących w zbiorze wzajemnych odwołań do treści artykułów ogólna liczba odsyłaczy wydaje się skromna i niezadowalająca. Jej zwiększenie mogłoby wydatnie przyczynić się do uzyskania lepszej spójności tomu jako całości.

Uważny czytelnik wytknie także, być może, drobne w istocie niekonsekwencje w tłumaczeniu terminów niedostatecznie jeszcze zakorzenionych w języku polskim, tak jak to ma miejsce w przypadku jednostki *burakumin*, której składnik *buraku* odnoszony jest w różnych miejscach do znaczenia ‘przysiółek’ (s. 30), posiadającego prawdopodobnie inny status prawny niż ‘wioska’, wzmiankowana gdzie indziej (s. 233). Podjęcie ukierunkowanego wysiłku na rzecz ujednolicenia terminologii mogłoby stanowić nowatorski wkład w polską rzeczywistość japonistyczną. Możliwe zarazem, że w procesie redakcji zbioru świadomie uznano, iż niełatwa decyzja w sprawie ostatecznego polskiego kształtu nacechowanego niejednoznacznością japońskiego terminu *burakumin* wymaga jeszcze czasu.

Opracowanie zawiera indeks nazwisk, brak jednak indeksu terminów japońskich wraz z ich ewentualnymi tłumaczeniami na język polski, jakie zastosowano w zbiorze. Indeks taki pozwoliłby czytelnikowi w sposób znacznie łatwiejszy niż w obecnej wersji publikacji lokalizować we wszystkich tekstach odniesienia do terminów i pojęć, jakie pojawiają się w różnych kontekstach w licznych miejscach.

Podsumowując, stwierdzić można, że pod nieco mylącą i niezależną zapewne od decyzji autorów okładką, która poprzez stylizowany kształt góry Fuji otoczonej znajdującymi się w podejrzanej bliskości monotonnymi wysokościamiwcami obrazuje raczej stereotypowe przekonanie na temat japońskiej tradycji i nowoczesności, czytelnik odnajdzie rzetelny, inspirujący i niekonwencjonalny zarazem wybór artykułów stanowiących doskonale źródło wiedzy o współczesnej Japonii. Tom ten odzwierciedla zarazem potencjał współczesnej polskiej japonistyki jako nauki nakierowanej na uzyskanie zrozumienia zarówno historycznych, jak i bieżących zjawisk dotyczących historii Japonii na tle innych krajów świata i jako taki wyznacza w dużym stopniu obecne i przyszłe kierunki rozwoju tej dziedziny wiedzy.